

УДК 343.222.343.541

Ю. В. АЛЕКСАНДРОВ

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ПРОБЛЕМА ДИТЯЧОГО СУЇЦИДУ

Наукові праці МАУП, 2013, вип. 4(39), с. 195–200

Аналізується проблема дитячих самогубств, їх характеристика і причини, ігри підлітків, що межують із суїцидом, розглядається значення впливу батьків на їх саморуйнуючу поведінку.

Самогубство або суїцид (від лат. “*sui*” — себе та “*caedere*” — вбивати) — це умисна, цілеспрямована поведінка з метою позбавлення власного життя з різних причин. Застосовується також поняття “суїцидальна поведінка”, яка складається з кількох етапів поведінки людини, що призводить до самогубства (або замаху на нього).

Відомості про прояви самогубства з’являються одночасно з історичними пам’ятками щодо виникнення людської цивілізації. Самогубство — один з поширених проявів негативних соціальних відхилень, або девіантної поведінки (від лат. “*deviatio*” — відхилення).

За офіційною статистикою щорічно у світі вчиняють суїцид 1 100 000 людей. Серед них українців — 10 000, що становить 21,2 на 100 тис. населення. Це дає підстави віднести державу до країн з високим рівнем самогубств. За прогнозом ВооЗ до 2020 р. щорічно закінчуватимуть самогубством 1 500 000 людей. Однак, на думку фахівців, оскільки в офіційну статистику потрапляють тільки явні випадки суїциду, реальна кількість су-

їцидів у світі щорічно становить більш ніж 4 000 000 людей [1].

Очевидно, що самогубство являє собою одну з найболючіших проблем людства. Хто має досліджувати весь комплекс проблем, пов’язаних з суїцидом? Зазвичай цим займається спеціальна комплексна наука — суїцидологія. Але, мабуть, і кримінологія не може стояти осторонь. Адже суто кримінологічними проблемами є доведення до самогубства, вбивство на прохання потенційного самогубця, вбивство, замасковане під самогубство, самогубство зі страху понести відповідальність за скоєний злочин і бути знеславленим тощо. Водночас у житті існує чимало проявів, коли поведінка конкретних людей сприяє самогубству людини, але не підпадає за об’єктивними і суб’єктивними ознаками до складу злочину, передбаченого ст. 120 КК України (Доведення до самогубства).

Усе це потребує кримінологічних досліджень для остаточного встановлення правової оцінки конкретних діянь, розробки про-

філактичних заходів із недопущення фактів суїциду, удосконаленню кримінальної відповідальності за доведення до самогубства. Отже, кримінології не треба “відрікатися” від суїцидальної проблематики. Тим більше, що саме працівники правоохоронних органів, насамперед міліції, роблять свій внесок щодо запобігання самогубствам і встановлення причин та умов, що призвели до суїцидальних проявів.

У причинах, тенденціях і профілактиці всіх негативних соціальних відхилень як злочинного, так і незлочинного характеру, є багато спільного.

Як зауважує Я. І. Гілінський, кримінологічна оцінка самогубств значно ширша, ніж дослідження злочину, передбаченого ст. 120 КК України, оскільки вбивство і самогубство — є різноспрямовані прояви агресії проти іншого або проти самого себе. Звідси він виводить “індекс агресивності”, як результат поділу рівня вбивств на рівень самогубств, враховуючи, що обидва явища соціально обумовлені і мають відносно низьку латентність та являють собою найбільш ефективні варіанти “вирішення” соціальних і особистісних конфліктів, хоча самогубство є більш “ци-

вілізованою”, більш “моральною” реакцією, ніж вбивство [2, 412–413].

Не можна не погодитись із тим, що “із смертю кожної людини гине Всесвіт — неповторний світ ідей, почуттів, переживань, світ індивідуального, неповторного досвіду”. Вочевидь, що суспільство не може і не повинно стосовно цього залишитися спокійним і байдужим [3, 267].

Це, передусім, про самогубство дорослої людини. Але в тисячу разів трагічнішим є самогубство дитини, підлітка, який іде з життя на початку свого шляху.

На жаль, прояви самогубства (навмисних смертельних самоушкоджень) серед підлітків непоодинокі. Наведемо показники цих проявів серед дітей віком від 7 до 19 років по Україні з 2000 до 2010 рр. Не можна не помітити, що розвиток динаміки цих суїцидів носить позитивний характер. Хоча і це не є втішним.

Що лежить в основі суїцидальної поведінки неповнолітніх? “Підлітковий вік уже сам по собі є фактором ризику, адже він вважається конфліктним, кризовим — каже професор Н. Максимова. По-перше, у дитини виникає емоційна неврівноваженість, яка зумовлена низкою фізіологічних причин. По-друге, по-

Таблиця

Рік	Вік і стать				
		7–9 р.	10–14 р.	15–19 р.	Разом
2000	Разом	7	109	467	583
	Чоловіки	6	89	375	470
	Жінки	1	20	92	113
2001	Разом	5	78	431	514
	Чоловіки	5	62	365	432
	Жінки	0	16	66	82
2002	Разом	0	68	357	425
	Чоловіки	0	55	292	347
	Жінки	0	13	65	78
2003	Разом	2	65	387	454
	Чоловіки	2	48	325	375
	Жінки	0	17	62	79
2004	Разом	2	68	350	420
	Чоловіки	2	56	304	362
	Жінки	0	12	46	58
2005	Разом	4	52	327	383
	Чоловіки	4	45	259	308
	Жінки	0	7	68	75

Рік		7–9 р.	10–14 р.	15–19 р.	Разом
2006	Разом	0	42	281	323
	Чоловіки	0	33	233	266
	Жінки	0	9	48	57
2007	Разом	2	48	329	379
	Чоловіки	1	38	274	313
	Жінки	1	10	55	66
2008	Разом	3	50	267	320
	Чоловіки	2	34	215	251
	Жінки	1	16	52	69
2009	Разом	1	53	298	352
	Чоловіки	0	34	244	278
	Жінки	1	19	54	74
2010	Разом	2	48	288	338
	Чоловіки	2	33	211	246
	Жінки	0	15	77	92

чинається бурхливий гормональний розвиток, на тлі якого підліток починає нестримно реагувати на будь-які життєві явища. У цьому віці самогубство нерідко буває єдиним виходом із ситуації, який бачить неповнолітній. За таких психологічних і біологічних умов він втрачає раціональне зерно, виникає ідея суїциду, після якої може настати так зване коротке замикання, коли він остаточно вирішить піти з життя” [4]. До цього потрібно додати неповноту сформованості моральних установок неповнолітнього, недостатність життєвого досвіду, навіюваність, залежність поведінки від оцінок найближчого оточення.

Таким чином, коло причин, що викликають самогубство у підлітків, з одного боку, вужче ніж у дорослих (відсутні або мають незначний показник такі обставини, як втрата роботи, житла, неможливість розрахуватися з боргами, невдале підприємництво, смерть близьких, занепокоєння щодо відповідальності за скоєний злочин, відбування покарання, алкоголізм, наявність тяжких соматичних або психічних захворювань, старість тощо). З другого боку, суміжні з дорослими причини суїцидів у неповнолітніх значною мірою мають більш широкий і частково інший діапазон мотивації і умов, що сприяють їх вчиненню.

Такими мотивами у неповнолітніх є наявність сімейних конфліктів (взаємовідносини з батьками), конфлікти з іншими дорослими

(насамперед — із вчителями) й однолітками, невдале юнацьке кохання, “помста” суспільству за “недооцінку”, самотність (“наодинці з усіма”), зовнішня “потворність”, “нездатність ні на що” тощо.

Причому соціально-психологічна дезадаптація, що призводить до дитячого суїциду, може накопичуватись певний, інколи значний час, а може реалізуватися миттєво, як реакція на визначену, як правило, незначну, по суті, ситуацію (різке зауваження батьків, учителів, образа з боку однолітків, знехтуване кохання тощо).

Стосовно мотивів почуття самотності і непотрібності, розуміння того, що життя вимагає важкої буденної праці, яка навряд чи приведе до заможного й успішного становища (тоді як іншим підліткам це дано “від народження”), то на це найчастіше у свідомості дитини витрачається певний (інколи — значний) час.

Свій негативний внесок у проблему вносить Інтернет, де розміщено чимало сайтів з “інструкціями” як вчинити самогубство, запрошеннями до групового самогубства, думками про те, чому саме потрібно здійснити суїцид тощо. Такий вплив, а також “голосні” прояви самогубств молодих людей, можуть підштовхнути підлітка до такого вчинку. (Варто зауважити, що нині здійснюється блокування зазначених сайтів).

Згадаємо хоча б відомий історичний факт, коли після виходу в 1774 р. сентиментального роману І. В. Гете “Страждання юного Вертера”, де герой через нещасне кохання кінчає життя самогубством, почалася ціла низка подібних проявів з боку його наслідувачів. Такою виявилась сила літературного мистецтва.

Можна тільки радіти, оскільки сам автор (на той час молода людина, яка виклала в романі почуття, пов’язані з особистими переживаннями і якого А. Ф. Коні відніс до геніальних людей, які були близькі до самогубства) [5, 465] не повторив вчинок свого героя і подарував людству безсмертного “Фауста” та інші, насичені науковою думкою свого часу, видатні твори.

До речі, приблизно такий самий ефект на російське суспільство початку ХІХ ст. справила твір “Бідна Ліза” Н. М. Карамзіна.

Сотні американців наслідували приклад кінозірки Мерилін Монро, яка отруїлася у 1962 р. [6, 57]

Так чи інакше, мотивацій дитячого суїциду сила-силенна. До цього потрібно додати, що, як свідчать дослідники, дитина здебільшого не розуміє значення унікальності життя, його незворотності після настання смерті, великого гріха знищення того, що дане самим Богом.

Звідси велика кількість так званих демонстраційних самогубств неповнолітніх, розрахованих на відповідний вплив на дорослих і на те, що ці ж дорослі їх врятують. Найчастіше це вживання різного роду медичних пігулок, але й трапляються факти самоповішень.

Професор С. Єніколопов каже: “Діти-самогубці часто-густо і не збираються вмирати. Вони не можуть повірити, що смерть — це кінець всьому. У дитячому сприйнятті (а це можуть бути і діти 16–17 років), самогубство має відбуватись таким чином: “Я ковтаю пігулки, мене починають ховати, всі плачуть, усвідомлюють, як були несправедливі і який скарб вони втратили. У цей момент повстаю я — живий і красивий. І життя продовжується” [7].

До речі, характерним є те, що кількість підлітків-самогубців жіночої статі у кілька разів менша ніж чоловічої (згідно з наведе-

ною статистикою перевищення проявів чоловічого суїциду над жіночим спостерігається і в більш старших вікових категоріях, крім 80-ти і більше років). Хоча дослідники відзначають, що кількість замахів на суїцид серед дівчат значно більше ніж серед хлопців.

Практика показує, що замаху дівчат здебільшого носять демонстраційний характер, пов’язані із вжиттям пігулок і бажанням привертати увагу до своїх проблем.

Водночас природне розуміння жінкою (починаючи з підліткового віку) завдань, що стоять перед нею як берегинею і продовжувачкою людського роду підсвідомо змушують її мислити і вчиняти більш зважено й розсудливо.

Щодо головної причини суїцидів неповнолітніх, то в основі їх лежить ситуація в сім’ї, яка є основою соціалізації людини, рівень довіри між батьками і дітьми, їх взаємоповага, вміння чи невміння розуміти один одного. Причому рівень сімейного достатку тут не відіграє рішучої ролі, це підтверджує практика, обставини окремих проявів самогубства підлітків. Ось що пише з цього приводу американський суїцидолог Ерл Троллман: “Стає очевидним, що поліпшення взаємовідносин у родині може знизити кількість самогубств у підлітків. У протилежному випадку, якщо батьки замість широкого відгуку на турботи і хвилювання своїх дітей будуть використовувати свій формальний авторитет, такі ексцеси ставатимуть частішими. Дорослим необхідно приділяти більше часу уважному вислуховуванню своїх дітей і намагатись зрозуміти, що вони насправді мають на увазі і про що думають. Зі свого боку, молодь теж повинна з розумінням ставитись до поглядів і цінностей дорослих. Дітям і дорослим для більш ефективного спілкування зовсім не обов’язково погоджуватись завжди і в усьому. Якщо виникають розбіжності у поглядах, то і тим і другим важливо показати словом і жестом, що між ними зберігається безперечна любов і підтримка” [8, 287].

Треба зауважити, що за спостереженнями вітчизняних і зарубіжних дослідників, час, що відводять батьки (передусім — батько) на духовне спілкування з дітьми здебільшого

вельми невеликий (це лічені хвилини упродовж дня).

Щодо вчителів, то залишилось не так багато з них, які б були надійними помічниками батьків у цілеспрямованому позитивному впливі на дитину, а тим більше могли б допомогти розпізнати симптоми пресуїциду.

Наведемо характерні приклади дитячих суїцидів.

15-річний хлопець з'ясував стосунки з дівчиною, яка не звертала на нього “відповідної уваги”. Суперечка почалася на землі, а потім перемістилася на дах багатопверхівки. Раптом хлопець сиганув у безодню... Типовий приклад миттєвого, спонтанного, нічим серйозним необумовленого рішення.

12-річна дівчинка з невеликого міста повісилася у літній кухні. У своїй передсмертній записці вона мотивувала своє рішення піти з життя тим, що вдома її не пускають у гості до тітки і змушують полоти город. Це була вже друга суїцидальна спроба, першій завадили рідні. Мати і вітчим характеризуються позитивно. Очевидно, вони не шукали шляхів до серця дитини.

Дев'ятикласник посварився з матір'ю через погані оцінки в школі. Щоб “помститися” рідній людині, він покінчив з собою.

У райцентрі заподіяв собі смерть учень 6-го класу, через кілька тижнів — у сусідньому — повісився п'ятикласник. В обох випадках загинули діти з бідних сімей, вони переживали, що їм бракує найнеобхіднішого.

Семикласник Сергій через необережність розбив прилад у кабінеті фізики. З ним провели в кабінеті директора “виховну бесіду” педагога. Сергій зі сльозами на очах вискочив з кабінету, вибіг на дах сусіднього будинку і кинувся на землю. Це приклад педагогічної глухоти і відсутності педагогічного професіоналізму в роботі з вразливою, легкоранимою дитиною.

Семикласник Максим на перерві у школі ввімкнув мобільний телефон, після зауваження зробив це ще раз. Із застосуванням сили вчитель відібрав у нього прилад. Директор школи провела з ним “виховну бесіду”. І до цього випадку вчителі дозволяли собі ображати Максима та інших дітей, виставляти

їх недорозвиненими і дебілами. Дитина прийшла додому і повісилася в сараї. Вочевидь, є підстави провести досудове провадження щодо наявності в діях вчителів злочину, передбаченого ст. 120 КК України (Доведення до самогубства).

Подібні приклади можна ще довго продовжувати.

Врешті, варто зупинитися на далеко не дитячих забавах юнаків, які за діями і формою, як здається, тісно пов'язані зі свідомою суїцидальною поведінкою.

У першу чергу це так званий “собачий кайф”. Підліток мотузкою пережимає собі сонну артерію, яка відповідає за кровопостачання основної частини головного мозку. Мотузка закріплюється на дверній ручці, спинці ліжка тощо. Настає тимчасова втрата свідомості. Дитина на кілька секунд впадає у стан ейфорії, починаються галюцинації, видовища, подібні до відчуттів наркомана. Потрібно вловити мить, щоб послабити мотузку і залишитись живим. Інколи друга дитина страхує ловця кайфу. Але доволі часто настає смерть. Навіть при благополучному завершенні у дитини починається зрушення у психіці, передінсультні стани, але може залишитися і потяг до такої смертельної гри. Останнім часом тільки в Черкаській області смертельно небезпечно захоплення згубило дванадцять діточок. Цьому сприяє юнацьке бажання наслідувати товаришам, показати себе не менш “крутим” і відчайдушним, пограти у піжмурки зі смертю. На жаль, відеоролики, з яких діти дізнаються про “собачий кайф”, є в Інтернеті [9].

Другий екстремальний вид “розваг” — так званий зачепинг. Проїзд на даху або на зчепі вагонів потягу (у тому числі метро) набув популярності серед підлітків, які в такий спосіб намагаються отримати гострі відчуття та прославитись у Всесвітній мережі. З собою “зачепери” беруть камери і телефони для документування своїх “героїчних” вчинків. Часто це закінчується трагічно в результаті ураження електрострумом або падіння на колію. Так, тільки за перше півріччя 2013 р. на шляхах Південно-Західної залізниці сталося 13 нещасних випадків за участі неповнолітніх, два з яких мали летальні наслідки [10].

Ще одне явище, про яке розповів друкований засіб масової інформації. Його “місце народження” — Японія. Йдеться про хікікоморі, що означає “перебувати у самотності”. Це явище стало останніми роками відоме в усьому світі. Молоді люди відчувають свій занепад, марність свого існування, замикаються в собі, не виходять з домівки, спілкуються з Інтернетом, телевізором, грають у комп’ютерні ігри. Частина хікіко стають алкоголіками, заподіюють собі тілесні ушкодження, вчиняють самогубства. Як зауважує автор, на пострадянському просторі хікікі не так вже й багато, хоча випадки добровільного уходу з суспільства є. Інша справа, що у нас більш поширеним способом уникання від проблем є покидання дому, ніж добровільне самоув’язнення. Але не варто забувати про велетенський вплив Інтернету [11].

Знову ж таки головною профілактикою всіх розглянутих проявів є глибокий і постійний контакт батьків з підлітками, вплив на останніх з метою того, щоб дитина усвідомила сенс життя, його абсолютне значення, була готова до наполегливої праці і гідного подолання всіх ускладнень, що зустрічаються на цьому шляху.

Адже ще Цицерон казав: “*Vivere est cogitare*” (Жити — значить мислити). Його доповнює вислів іншого мудреця — Сенеки: “*Vivere est militare*” (Жити — значить боротися).

І нарешті, хочеться згадати, що український велетень духа Іван Франко присвятив

свій вірш радості життя і назвав його “*Vivere temento*” (Пам’ятай про життя).

Література

1. Проект о Жизни. Статистика самоубийств. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://lossofsoul.com/DEATH/suicide/statistic.htm>
2. Бурлаков В. Н., Кропачев Н. М. Криминология: Учебник. — СПб.: Санкт-Петербургский гос. ун-т, Питер, 2002. — 432 с.
3. Трегубов А., Вагин Ю. Эстетика самоубийства. — Пермь: КАПИК, 1993. — 268 с.
4. Торгоненко А. Чому наші діти йдуть? // Іменем закону. — 2009. — № 5. — С. 6—9.
5. Кони А. Ф. Самоубийство в законе и жизни // Собр. соч. в 8 т. — Т. 4. — М.: Юрид. л-ра, 1967. — 664 с.
6. Катастрофы сознания [Текст]: самоубийства религиозные, ритуальные, бытовые, способы самоубийств / Подгот. текста Т. И. Ревяко, Н. В. Трус. — Минск: Литература, 1996. — 575 с.
7. Куршакова О. Дитячі самогубства: шокуючі цифри та причини. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://lady.tochka.net/20870>
8. Гроллман Э. Суицид: превенция, интервенция, поственция // Суицидология: прошлое и настоящее: проблема самоубийства в трудах философов, социологов, психотерапевтов и в худ. текстах / [сост. А. Н. Моховиков; пер.: О. Ю. Донец и др.]. — М.: Когито-Центр, 2001. — 565 с. / Э. Гроллман. — С. 270—352.
9. Копанева Е. Увлечшись “собачьим кайфом”... / Факты и комментарии. — 2013. — 1 марта. — С. 29, 31.
10. Гонтар М. Екстрим на меті життя // Іменем Закону. — 2013. — № 27. — С. 4
11. Ситникова Л. Хікікомори: паразит или страдалец? // События недели: итоги и факты. — 2013. — 5 июня. — С. 25

Підкреслено актуальність проблеми дитячого суїциду і близької до нього поведінки, наведено огляд та узагальнення мотивацій та їх чинників, доводиться, що головним чинником запобігання таким вчинкам є належна атмосфера сімейного життя.

Подчеркнута актуальность проблемы детского суицида и близкого к нему поведения, приведен обзор и обобщение мотиваций и их факторов, доказывається, что главным фактором предотвращения таких поступков — надлежащая атмосфера семейной жизни.

Underlined the urgency of the problem of child suicide and close to him behavior, provides an overview and generalization motivations and factors, prove that the key to preventing such behavior is proper atmosphere of family life.

Надійшла 29 серпня 2013 р.